

VARIAN MELANAU SARAWAK: TINJAUAN DI MELANAU MUKAH

NORFAZILA AB. HAMID
Kolej Universiti Islam Antarabangsa Selangor
norfazila@kuis.edu.my

RAHIM AMAN
Universiti Kebangsaan Malaysia
tuntas@ukm.edu.my

ABSTRAK

Makalah ini membicarakan salah satu varian Melanau (VM) yang terdapat di Sarawak iaitu varian Melanau Mukah (VM MKH). Objektif makalah ini adalah untuk menilai dan menyusun semula aspek-aspek fonologi yang masih belum mendapat penjelasan terhadap beberapa kajian tentang VM MKH terutamanya dalam menentukan jumlah inventori fonem. Justeru, makalah ini bertujuan memberi tumpuan kepada aspek fonetik dan fonologi dengan cara mendeskripsikan sistem fonologi VM MKH dengan memaparkan penyebaran bunyi vokal, diftong dan mengidentifikasi keberadaan alternasi dalam VM MKH. Pendekatan yang dimanfaatkan dalam mencapai objektif makalah ini ialah pendekatan struktural. Dapatan yang dilaporkan dalam makalah ini adalah VM MKH mempunyai 21 fonem konsonan yang terdiri daripada tujuh konsonan letupan /p, b, t, d, k, g, ʔ/, dua konsonan letusan /tʃ, dʒ/, empat konsonan geseran /s, ç, ʃ, h/, empat konsonan nasal /m, n, ɲ, ŋ/ satu konsonan getaran /r/, satu konsonan sisian /l/ dan dua konsonan separuh vokal /w, j/, 6 fonem vokal iaitu /i, u, e, o, ə, a/ dan memiliki lima diftong iaitu /-oj, -aw, -aj, -ej, -uj/. Selain mengemukakan penerangan bagi VM MKH secara khusus, makalah ini memperluaskan korpus ilmu tentang VM secara umum.

Kata kunci: fonologi; struktural; Melanau Mukah; fonem; penyebaran

VARIANT MELANAU SARAWAK: REVIEW IN MELANAU MUKAH

ABSTRACT

This article discusses on one of the Melanau variants (VM) in Sarawak, namely the Melanau Mukah variant (VM MKH). The objective of this article is to evaluate and reorganize aspects of phonology which has yet to get clarification on a number of studies on VM MKH especially in determining the amount of phoneme inventory. Therefore, this article aims to focus on the aspects of phonetics and phonology to describe the phonological system of VM MKH that displays spread of vowel, diphthong and identify the presence of alternation in this MKH VM. The objectives of this article is achieved through the application of structural approach. The findings reported in this article is that the VM MKH has 21 consonant phonemes which consist of seven explosive consonants /p, b, t, d, k, g, ʔ/, two affricate consonants /tʃ, dʒ/, four fricative consonants /s, ç, ʃ, h/, four nasal consonants /m, n, ɲ, ŋ/, a vibration consonant / r /, a lateral consonant / l / and two semi-vowel consonants / w, j /, 6 vowel phonemes, namely /i, u, e, o, ə, a,

a/ and have five diphthongs, /-oj, -aw, -aj, -ej, -uj/. Besides explanation on the VM MKH in specific, this article expands the corpus knowledge on VM in general.

Keywords: phonology; structural; Melanau Mukah; phonem; distribution

PENGENALAN

Sarawak adalah salah sebuah negeri yang terbesar di Malaysia yang mempunyai keluasan kira-kira 47,000 batu persegi. Nama Sarawak diambil sempena nama Sungai Sarawak yang terdapat di Kuching iaitu ibu negeri Sarawak. Mengikut sejarah, Sarawak telah didiami oleh manusia kira-kira 40,000 tahun dahulu dan ia juga merupakan sebuah negeri yang paling awal diduduki oleh manusia di Asia Tenggara. Hal ini dapat dibuktikan dengan pelbagai penemuan yang dijumpai di penempatan-penempatan prasejarah seperti di Gua Niah. Antara penemuan arkeologi yang ditemui adalah tulang manusia, tembikar, perkakas seperti pisau dan kapak batu, lukisan di dinding dan bekas tapak perkuburan (Tajuddin B. Hj. Hussein, 2009). Sekarang ini, Sarawak dapat menampung jumlah penduduk yang ramai iaitu kira-kira berjumlah sebanyak 2,176,800 orang penduduk dan mempunyai pantai sepanjang 800 kilometer iaitu sepanjang pantai Barat Laut Pulau Borneo. Negeri Sarawak dipisahkan dengan jarak 600 km Laut Cina Selatan dari Semenanjung Malaysia. Sarawak juga dikenali sebagai Bumi Kenyalang. Sebelum Mac 2002, Sarawak terbahagi kepada sembilan bahagian iaitu Kuching, Sri Aman, Sibiu, Miri, Limbang, Sarikei, Kapit, Samarahan dan Bintulu (Information Malaysia 1992-93 Year Book, 1992:720). Namun begitu, pada 1 Mac 2002 bahagian Mukah telah diisytiharkan sebagai Bahagian Kesepuluh dalam pentadbiran Sarawak. Selepas itu, Betong pula turut diisytiharkan sebagai Bahagian Kesebelas dalam pentadbiran Sarawak.

Menurut Asmah (1983: xi), orang di Sabah dan Sarawak dikenali melalui nama yang mungkin menunjukkan satu kumpulan secara linguistiknya bervariasi atau sesuatu kumpulan yang mempunyai satu bahasa. Sama situasinya dengan Sabah, negeri Sarawak juga mempunyai pelbagai bahasa sukuan. Asmah (1983: xii) membahagikan kaum dan bahasa yang digunakan di Sarawak seperti berikut:

<u>Kaum</u>	<u>Bahasa</u>
Melanau	Melanau di Bintulu
Bidayuh	Bidayuh di Serian
	Biatah di Kuap
Penan	Penan di Long Iman
Kayan	Kayan di Long Miri
Kenyah	Kenyah di Long Terawang
Narom	Narom
Iban	Iban
Kelabit	Kelabit
Lun Bawang	Lun Bawang

Setiap suku kaum ini, mendiami kawasan tertentu di Sarawak. Menurut Asmah (1975:14-17), orang-orang Melanau pula menduduki tempat-tempat di antara Tanjung Kedorong dengan Kuala Rejang. Kaum Kelabit, kebanyakannya mendiami kawasan-kawasan di atas bukit di daerah pedalaman (Utara Sungai Baram). Suku Bisaya terdapat di pinggir-pinggir sungai Limbang dan dekat sempadan Brunei. Manakala, suku Murut menduduki kawasan di sungai-sungai Baram, Rejang, dan Limbang. Setiap suku kaum tadi mempunyai bahasa yang tersendiri.

Kajian ke atas kelompok bahasa Melanau telah pun dilakukan hampir mencecah dua abad lamanya. Dalam jangka masa itu, sudah banyak kajian tentang kelompok bahasa Melanau ini diterbitkan sama ada dalam bentuk buku, tesis, dan jurnal. Sebanyak 27 kajian lampau telah dirujuk bagi mendapatkan gambaran awal berkenaan kajian yang telah dilakukan oleh pengkaji terdahulu. Terdapat 23 VM yang terdapat di Sarawak dan sudah tentunya melibatkan lokasi geografinya yang berbeza. Hasil daripada bacaan kajian lampau yang dirujuk, apa yang dapat pengkaji simpulkan ialah kajian tersebut bukanlah satu kajian yang bersifat menyeluruh bagi mewakili kelompok Melanau ini. Masih banyak kawasan Melanau yang belum diterokai. Namun begitu, bukanlah pengkaji sifatkan ini sebagai satu kesilapan terhadap kajian terdahulu kerana setiap pengkaji berhak menentukan kawasan kajian yang ingin diterokai berlandaskan minat, kepakaran, atau mungkin tempoh kajian yang ingin dilakukan agak terhad menyebabkan kawasan yang ingin dikaji agak terbatas.

Justeru, apa yang boleh dikatakan di sini ialah kajian terdahulu banyak memberikan sumbangan, telah memberi ruang dan menjadi petunjuk jalan bagi kajian akan datang bagi melihat dengan lebih mendalam dan meluaskan lagi skop kajian berlandaskan kajian dalam ilmu kebahasaan ini. Kelompongan kajian terdahulu adalah satu kelebihan kepada pengkaji yang baru untuk mengisi setiap kelompongan penyelidikan sebelumnya. Oleh itu, dalam makalah ini tumpuan kajian dikhususkan kepada varian Melanau Mukah (VM MKH), iaitu satu varian yang dianggap penting dalam memanifestasikan semua varian Melanau yang lain. Selain itu, pada asasnya objektif kajian dalam makalah ini ialah mendeskripsikan aspek-aspek fonologi yang belum mendapat penjelasan terhadap beberapa kajian tentang VM MKH. Justeru, kajian ini bertujuan menyentuh aspek fonetik dan fonologi (lihat juga kajian Mohd Tarmizi Hasrah, Rahim Aman & Shahidi A.H, 2010; Saidatul Nornis Hj. Mahali, 2010; Kaharuddin & Rahim Aman, 2011) dengan cara mendeskripsikan sistem fonologi VM MKH dengan memaparkan penyebaran bunyi vokal, diftong dan konsonan dalam kata VM MKH berlandaskan pendekatan struktural (lihat juga kajian yang sama terhadap varian Melanau Oya dalam Norfazila Ab Hamid & Rahim Aman, 2015).

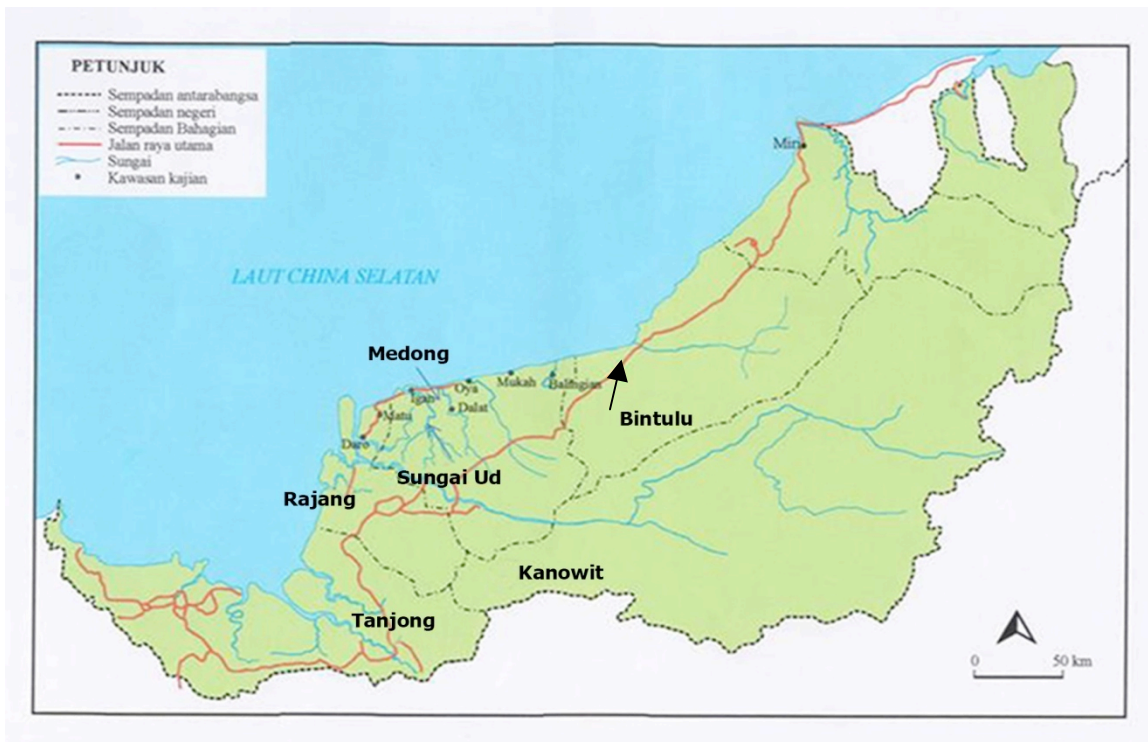
METODOLOGI

Menurut Wan Hashim Wan Teh (1980: xv), kajian lapangan atau kajian luar dalam pengertian umum merujuk kepada apa sahaja penyelidikan yang dilakukan oleh seseorang di luar kongkongan fizikal, tempat, atau ruang seperti di luar bilik, di luar bilik pejabat, di luar kampus, di luar negeri, dan sebagainya. Dalam bidang linguistik, kajian lapangan digunakan untuk mendapatkan data yang diperlukan. Salah satu aspek penting dalam kajian lapangan ialah strateginya untuk memantapkan sesuatu hasil kajian. Richards & Rodgers (dlm Henry, 1991: 1) pula, mengatakan metodologi mencakupi sukatan, pendekatan, strategi atau teknik, dan prosedur. Oleh itu, bolehlah dikatakan metodologi merupakan cara atau tatacara gerak kerja dalam sesuatu penyelidikan. Metod atau kaedah yang baik dan sesuai akan menghasilkan dapatan kajian yang baik. Dalam melakukan sesuatu kajian, beberapa kaedah tertentu boleh digunakan untuk memungut, menganalisis, serta mentafsir data. Oleh itu, dengan kata lain kerja lapangan ini adalah penting untuk pengkaji mendapatkan maklumat serta data yang kukuh, bertetapan objektif kajian. Dalam kajian lapangan ini, aspek yang di sentuh ialah pemilihan senarai kata/soal selidik, pemilihan kawasan dan batasan kajian, pemilihan informan, pengumpulan data dan pemaparan data serta analisis data.

Dalam kajian ini, soal selidik yang digunakan merupakan senarai kata yang digunakan oleh Rahim Aman (1997), dalam kajiannya yang bertajuk '*Perbandingan fonologi dan morfologi bahasa Iban, Kantuk, dan Mualang*'. Walaupun, senarai kata ini pada asasnya diambil daripada senarai kata tersebut, namun dalam kajian ini, senarai kata tersebut telah diubahsuai supaya bersesuaian dengan masyarakat yang dikaji (lihat Norfazila Ab. Hamid, 2014: 416-444). Senarai kata ini terdiri daripada 473 perkataan yang terdiri daripada 12 domain makna ini diambil dan diuji sendiri oleh pengkaji di kawasan lapangan terhadap VM MKH. Dua belas domain makna tersebut dapat dilihat seperti di bawah:

1. Tubuh Badan	7. Alat Pertanian
2. Kata Kerja	8. Makanan
3. Alat Rumah	9. Waktu dan Cuaca
4. Nama dan Ganti Nama	10. Kata Ukuran
5. Binatang	11. Pakaian
6. Persaudaraan	12. Kata Bilangan

Lokasi kajian ialah di kawasan Mukah. Peta 1 menunjukkan peta kawasan kajian VM MKH. Mukah terletak di wilayah tengah Sarawak dan sebahagian besar kawasan ini menghadap perairan Laut China Selatan iaitu menganjur dari Balingian di sebelah Timur hingga ke Belawai di sebelah Barat dengan pantai sepanjang 200 km. Bahagian Mukah bersempadan dengan Bahagian Sarikei di sebelah Barat Daya, Bahagian Sibu di bahagian Selatan dan Bintulu di sebelah Timur Laut. Mukah mempunyai keluasan sebanyak 2,536 km persegi.

PETA 1. Kawasan Kajian

Pengumpulan Data

Dalam menentukan kaedah yang digunakan untuk mengumpulkan data, seseorang pengkaji haruslah pandai memilih kaedah yang sesuai semasa menjalankan penyelidikan. Ini disebabkan, penggunaan kaedah yang sesuai akan menentukan data yang diperolehi adalah tepat. Dalam kajian ini, pengkaji telah menggunakan metode cakap. Menurut Mahsun (2005:93), metode cakap disebabkan cara percakapan antara peneliti dengan informan. Adanya percakapan antara peneliti dengan informan mengandungi erti terdapat kontak antara mereka. Oleh itu, data diperolehi melalui penggunaan bahasa secara lisan. Teknik yang akan diguna pakai semasa mengumpul data ialah temu bual, rakaman dan pemerhatian ikut serta.

Menurut Wan Hashim Wan Teh (1980:7), temu bual ialah satu proses interaksi antara penemu bual dengan responden yang bertujuan mendapatkan maklumat. Dalam kajian ini, kaedah temu bual ini digunakan oleh pengkaji. Soalan yang ditanya kepada informan ialah berkaitan dengan senarai kata yang telah disediakan oleh pengkaji. Semasa sesi temubual, pengkaji telah menggunakan pelbagai cara dan gaya bagi melancarkan sesi temu bual. Salah satu cara yang digunakan bagi mengajukan soalan yang berkaitan dengan anggota tubuh badan, contohnya perkataan 'kuku', pengkaji menggunakan cara dengan bertanyakan "Pak cik, ini panggil apa?" sambil pengkaji tunjukkan kuku. Cara ini sejajar dengan cara yang pernah digunakan oleh Dieth dan Orton (Trudgill, 1990:33): "Apakah yang ada dalam poket saya? [Dengan menunjukkan poket yang kosong] (tidak ada, tiada).

Bagi mengelakkan informan daripada merasa bosan pengkaji cuba beralih topik dengan menyuruh informan bercerita tentang sejarah hidupnya. Berkait dengan penceritaan sejarah hidup ini, contohnya informan di kawasan Balingian menceritakan bahawa penduduk awal Balingian ini merupakan penduduk yang berasal daripada Penan dan bahasanya pula bercampur dengan Punan. Sekiranya pengkaji melihat informan merasa letih, pengkaji mengajak informan berehat dengan cara mempersilakan informan minum minuman yang disediakan. Selepas berehat selama 8 hingga 12 minit, pengkaji membawa informan kembali ke topik asal iaitu menanyakan soalan yang berkaitan dengan senarai kata. Tempoh sesi soal jawab ini mengambil masa selama 2 hingga 3 jam.

Semasa pengkaji menemu bual informan, pengkaji turut menggunakan kaedah rakaman. Kaedah rakaman adalah kaedah yang paling baik digunakan dalam sesuatu kajian. Ini disebabkan, dengan menggunakan kaedah ini maklumat yang diperolehi ini akan dapat disimpan dengan lebih lama untuk dibuat rujukan. Menurut Labov (1972:13), untuk memperoleh data yang bermutu dan lengkap daripada perbualan individu adalah dengan cara merakamkan perbualan yang disertai pemerhatian ikut serta. Dalam kajian ini, rakaman dilakukan secara sedar iaitu informan diajukan soalan dan setiap perbualan itu dirakam. Segala rakaman perbualan yang berkaitan dengan data kajian ini kemudian ditranskripsikan dalam bentuk fonetik. Transkripsi data menggunakan lambang fonetik antarabangsa (IPA). Teknik transkripsi ini digunakan semasa proses temu-bual berlangsung dengan informan.

Bagi melengkapkan data, pengkaji turut menggunakan kaedah pemerhatian ikut serta. Kaedah ini digunakan oleh pengkaji bagi memastikan apa yang diujarkan oleh informan ini terhadap sesuatu perkara yang dibicarakan adalah benar. Dalam perbualan ini, pengkaji turut ikut serta dalam perbualan dan mencatatkan serba sedikit tentang maklumat yang berkaitan dengan tajuk kajian pengkaji. Perkataan yang kurang jelas didengar dicatatkan ditanya kembali oleh pengkaji kepada informan terbabit. Kaedah ini sesuai digunakan memandangkan percakapan adalah spontan dan bersifat natural.

PEMAPARAN DATA DAN ANALISIS DATA

Menurut Mahsun (1995:14) kaedah pemaparan data melibatkan dua cara iaitu i) perumusan data dengan menggunakan istilah biasa dan istilah teknikal linguistik antaranya fonologi; dan ii) perumusan menggunakan simbol atau lambang tertentu. Kedua-dua cara ini diterapkan dalam menganalisis data dalam kajian ini. Perumusan data menggunakan istilah biasa dan teknikal seperti fonetik, fonologi, fonem, fonemik, alternasi, rekonstruksi, retensi, inovasi, pengelasan, refleks dan lain-lain lagi. Istilah teknikal ini berkait dengan tertentu sesuai dengan kajian yang dilaksanakan oleh pengkaji contohnya dalam bidang dialektologi dan ilmu bandingan ini. Antara simbol yang digunakan dalam kajian ini ialah:

- i) (/ /), kurungan miring ini bermaksud mengapit unsur fonologi;
- ii) (/), melambangkan di persekitaran;
- iii) ([]), kurungan siku mengapit unsur bunyi;
- iv) (#), simbol dalam lingkungan tertentu;
- v) (K), lambang konsonan;
- vi) (V), lambang vokal;
- vii) (∅), lambang perubahan kosong;
- viii) (ŋ), konsonan nasal velar;
- ix) (ɲ), konsonan nasal palatal;
- (x) (ʔ), konsonan plosif glotal tidak bersuara;
- (xi) (dʒ), konsonan afrikat palatal bersuara;
- (xii) (ɣ), konsonan frikatif velar bersuara;
- (xiii) (ə), vokal tengah (schwa).

PENDEKATAN STRUKTURAL

Kajian ini adalah berlandaskan pendekatan struktural. Struktural merupakan satu fahaman yang wujud di Eropah berikutan kebangkitan struktural linguistik yang dipelopori oleh Ferdinand de Saussure. Pendekatan struktural ini berasaskan prinsip-prinsip teori strukturalisme. Teori ini mula berkembang pada tahun 1960-an sebagai satu usaha untuk menerapkan kaedah dan wawasan Ferdinand de Saussure pengasas linguistik moden kepada kesusasteraan (Terry Eagleton, 1983:106). Saussure yang merupakan seorang ahli falsafah Swiss (1857-1913) percaya bahawa bahasa mempunyai struktur dalaman yang tersendiri dan mempunyai peraturan-peraturan yang sistematik (Charles, E. Bressler, 1999:89). Oleh itu, dalam analisis data yang berkait rapat dengan bidang fonologi, pendekatan struktural digunapakai dalam menganalisis data. Pemilihan pendekatan ini sebenarnya didasarkan pada beberapa hipotesis umum yang terdapat dalam pendekatan ini. Pertama, kaedah yang dipakai dalam pendekatan ini adalah bersifat empiris (induktif). Berdasarkan kaedah ini, sejumlah korpus bahasa yang diperoleh digeneralisasikan secara sistematik. Kedua, bahasa itu adalah ujaran dan kemudian barulah tulisan. Jadi, yang diteliti dan dicatat ialah bahasa lisan. Ketiga, bahasa merupakan satu produk yang terdiri daripada unsur bunyi dan makna. Keempat, pengelasan bunyi berdasarkan distribusinya. Pemilihan pendekatan ini adalah wajar kerana sesuai dengan objektif kajian.

Dalam pendekatan struktural, kaedah deskriptif sesuai digunakan untuk memerihalkan aspek bunyi-bunyi bahasa, konsonan, vokal, dan diftong yang terdapat dalam kawasan kajian ini. Menurut Abdullah Hassan (1980:66), analisis deskriptif terbit dari kaedah tradisi yang menghuraikan struktur bahasa, termasuklah bunyinya. Bunyi-bunyi yang didengar itu

dipenggalkan dan diberi lambang. Kemudiannya bunyi-bunyi tersebut digolongkan kepada sesuatu jenis atas dasar persamaan ciri fonetiknya. Kaedah ini hanya memerlukan penjelasan, huraian atau tafsiran data tentang ciri bahasa sebagaimana ciri itu wujud dan digunakan oleh para penuturnya.

Dalam kajian ini, data dipecahkan kepada dua iaitu bunyi dan kata. Setiap kata ditranskripsikan ke dalam bentuk fonetik. Menurut Samarin (1993:220), transkripsi fonetik adalah penting kerana ia dapat menentukan sama ada sesuatu kajian itu berjaya atau tidak. Dalam kajian linguistik, transkripsi fonetik digunakan untuk menunjukkan secara tepat bunyi atau ciri-ciri bunyi yang terdapat dalam ujaran yang telah dianalisis. Transkripsi fonetik dilakukan menggunakan lambang fonetik antarabangsa (*International Phonetic Alphabet* (IPA)). Setiap bunyi yang wujud dalam kawasan kajian ini dipaparkan dalam bentuk rajah. Seterusnya, penyebaran bunyi konsonan, vokal, dan diftong dalam kata sama ada pada awal, tengah, atau pada akhir kata dipaparkan mengikut kawasan.

ANALISIS DATA

Dalam bahagian ini, pengkaji akan memaparkan inventori dan penyebaran vokal, diftong dan konsonan dalam kata bagi kawasan kajian. Penyebaran sistem fonem ini memperlihatkan keberadaan fonem berdasarkan posisinya dalam perkataan, iaitu di posisi awal, tengah atau akhir. Varian Melanau (VM) yang diketengahkan dalam makalah ini merujuk kepada VM MKH.

Sistem Fonem Vokal Varian Melanau Mukah

Berdasarkan analisis data yang dilakukan, didapati VM Mukah (MKH) mempunyai 6 fonem vokal iaitu /i, u, e, o, ə, a/ yang terdiri daripada dua vokal depan, dua vokal tengah, dan dua vokal belakang. Inventori fonem vokal ini dapat dilihat dalam jadual 1.

JADUAL 1. Inventori Vokal VM MKH

Bahagian Kedudukan	Depan	Tengah	Belakang
Tinggi	i		u
Separuh Tinggi	e		o
Separuh Rendah		ə	
Rendah		a	

Berdasarkan jadual 1, terdapat 2 fonem vokal tinggi iaitu vokal tinggi depan /i/ yang dibunyikan sebagai [i] dan vokal tinggi belakang /u/ yang dibunyikan sebagai [u], hadir dalam semua lingkungan kata iaitu pada awal, tengah, dan akhir kata. Selain itu, terdapat dua fonem vokal separuh tinggi iaitu vokal separuh tinggi depan /e/ yang dibunyikan sebagai [e] dan vokal separuh tinggi belakang /o/ yang dibunyikan sebagai [o]. Fonem /e/ dan /o/ hanya hadir pada posisi tengah kata. Manakala, fonem vokal separuh rendah tengah /ə/ yang bunyinya [ə] hanya hadir pada posisi awal dan tengah kata. Seterusnya, fonem vokal rendah tengah /a/ yang dibunyikan sebagai [a] hadir pada semua posisi kata iaitu pada awal, tengah, dan akhir kata. Contoh kesemua penyebaran fonem vokal yang hadir pada posisi kata tertentu ini boleh dilihat dalam jadual 2.

JADUAL 2. Penyebaran Fonem Vokal dalam VM MKH

Jenis Vokal	Penyebaran Vokal Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/i/	[itaw]	ini	[sikaw]	siku	[tadzɪ]	taji
/u/	[ulaj]	kiri	[tuwad]	pergi	[taʔu:]	benar
/e/	-		[somet]	misai	-	
/o/	-		[tubok]	tumbuh	-	
/ə/	[mpat]	empat	[təlaw]	kita	-	
/a/	[ataj]	hati	[labaj]	usus	[pəla]	pengayuh

Seterusnya, dalam VM MKH ini terdapat vokal rangkap dalam perkataannya. Vokal rangkap dalam varian ini terdiri daripada urutan dua vokal sahaja. Terdapat empat jenis urutan vokal rangkap dalam VM MKH, iaitu vokal rangkap depan – depan, vokal rangkap depan – tengah yang memiliki tiga struktur, vokal rangkap depan – belakang dan vokal rangkap belakang – tengah. Jadual 3 menunjukkan penyebaran jenis urutan vokal rangkap yang terdapat dalam VM MKH.

JADUAL 3. Penyebaran Urutan Vokal Rangkap dalam VM MKH

Vokal Rangkap	Struktur Urutan Vokal	MKH	BMS
1) Depan-depan	/i/ + /e/	[mənuliək]	tolak
2) Depan-tengah	i) /i/ + /ə/	[tayiəŋ]	taring
	ii) /i/ + /a/	[dagian]	daging
	iii) /e/ + /a/	[bəlean]	dahi
3) Depan-belakang	/i/ + /o/	[tikio]	ekor
4) Belakang-tengah	/u/ + /a/	[susuak]	menikam

Selain daripada vokal rangkap yang terdapat dalam VM ini, terdapat juga proses pemanjangan vokal VM MKH yang wujud secara teratur khasnya pada kata-kata satu suku kata. Hal ini bererti bahawa setiap vokal yang berada pada suku kata akhir pada kata satu suku kata mengalami proses pemanjangan vokal. Proses pemanjangan vokal turut terdapat pada perkataan yang berakhir dengan pola suku kata terbuka. Contoh data adalah seperti yang terdapat dalam jadual 4.

JADUAL 4. Penyebaran Pemanjangan Vokal dalam VM MKH

Awal	Penyebaran Pemanjangan Vokal Pada Posisi Kata				
	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
-		[da:]	darah	[paji:]	pari
		[da:t]	laut	[kədʒaʔa:]	kura-kura
		[gu:n]	hutan	[tadzɜ:]	benar

Sistem Fonem Diftong Varian Melanau Mukah

Seterusnya, berdasarkan kajian yang dilakukan, VM MKH memiliki lima diftong iaitu /-oj/, -aw, -aj, -ej, -uj/ yang dibunyikan sebagai [-oj, -aw, -aj, -ej, -uj]. Lima diftong ini hanya hadir pada posisi akhir kata sahaja. Contoh data yang diutarakan ialah seperti dalam jadual 5.

Jadual 5. Penyebaran Diftong Dalam VM MKH

Jenis Diftong	Penyebaran Diftong Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/oj/	-		-		[pəmoj]	mencium
/aw/	-		-		[danaw]	danau
/aj/	-		-		[paŋaj]	angin
/ej/	-		-		[kapej]	bahu
/uj/	-		-		[maʔuj]	mengayak

Sistem Fonem Konsonan Varian Melanau Mukah

Varian Melanau MKH mempunyai 21 fonem konsonan; tujuh konsonan letupan /p, b, t, d, k, g, dan ʔ/, dua konsonan letusan /tʃ, dʒ/, empat konsonan geseran /s, ç, ɣ, h/, empat konsonan nasal /m, n, ŋ, ɲ/ satu konsonan getaran /r/, satu konsonan sisian /l/ dan dua konsonan separuh vokal /w, j/. Jadual 6 memaparkan inventori fonem konsonan yang wujud dalam VM MKH.

JADUAL 6. Inventori Konsonan VM MKH

Daerah Cara Sebutan	Sebutan	Dua Bibir	Gigi-Gusi	Lelangit Keras	Lelangit Lembut	Pita Suara
		Letupan/plosif	Tbs Bs	p b	t d	
Letusan/ Afrikat	Tbs Bs			tʃ dʒ		
Geseran/Frikatif	Tbs Bs		s	ç	ɣ	h
Sengau/ Nasal	Tbs Bs	m	n	ɲ	ŋ	
Getaran/Trill	Tbs Bs		r			
Sisian/Lateral	Tbs Bs		l			
Separuh Vokal	Tbs Bs	w		j		

Konsonan letupan yang terdapat dalam VM MKH ialah konsonan letupan dua bibir, gigi-gusi, lelangit lembut, dan pita suara. Konsonan-konsonan tersebut ialah /p, b, t, d, k, g, dan ʔ/. Terdapat dua fonem letupan dua bibir iaitu /p/ dan /b/ yang dibunyikan sebagai [p] dan [b] dalam VM MKH. Letupan dua bibir tak bersuara /p/ boleh hadir pada posisi awal, tengah, dan akhir kata, manakala letupan dua bibir bersuara /b/ hanya terdapat pada posisi awal dan tengah kata. Terdapat dua jenis letupan gigi-gusi dalam VM MKH iaitu /t/ dan /d/ yang dibunyikan sebagai [t] dan [d]. Konsonan letupan gigi-gusi tak bersuara /t/ dan konsonan letupan gigi-gusi bersuara /d/, wujud dalam semua posisi kata iaitu pada awal, tengah, dan akhir. Seterusnya, terdapat dua konsonan letupan lelangit lembut iaitu /k/ dan /g/ yang dibunyikan sebagai [k] dan [g]. Konsonan letupan lelangit lembut tak bersuara /k/ dan konsonan letupan lelangit lembut bersuara /g/ hadir pada semua posisi kata iaitu pada awal, tengah, dan akhir. Akhir sekali, dalam

VM MKH ini, terdapat konsonan letupan pita suara /ʔ/ yang dibunyikan sebagai [ʔ]. Kehadiran letupan pita suara ini, hanya terdapat pada posisi tengah dan akhir kata. Contoh kesemua kehadiran konsonan letupan pada posisi kata dalam VM MKH ini boleh dilihat dalam jadual 7.

JADUAL 7. Penyebaran Konsonan Letupan dalam VM MKH

Jenis Konsonan	Penyebaran Konsonan Letupan Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/p/	[paman]	hanyut	[tapak]	datang	[suwap]	pagi
/b/	[buduwaʔ]	kaki	[labaj]	usus	-	
/t/	[tuwad]	pergi	[ataj]	hati	[ləpət]	hanyut
/d/	[didieŋ]	dinding	[kudən]	belanga	[kujad]	kera
/k/	[kəman]	makan	[bukaw]	lutut	[awiak]	ketiak
/g/	[gunuaŋ]	gunung	[tagaʔ]	tangga	[padʒog]	tumit
/ʔ/	-		[gaʔam]	dagu	[putaʔ]	muntah

Sehubungan itu, dalam VM MKH ini, terdapat dua konsonan letusan iaitu letusan langit keras keras tak bersuara /tʃ/ dan bersuara /dʒ/. Letusan langit keras keras tak bersuara /tʃ/ dibunyikan sebagai [tʃ], hanya hadir pada akhir kata manakala letusan langit keras keras bersuara /dʒ/ yang dibunyikan sebagai [dʒ] terdapat pada posisi awal dan tengah kata. Contoh penyebaran konsonan ini boleh dilihat dalam jadual 8.

JADUAL 8. Penyebaran Konsonan Letusan dalam VM MKH

Jenis Konsonan	Penyebaran Konsonan Letusan Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/tʃ/	-		-		[bətətʃ]	putus
/dʒ/	[dʒələk]	lidah	[mudʒun]	mulut	-	

Terdapat empat konsonan geseran dalam VM MKH iaitu /s/, /ç/, /ɣ/, dan /h/. Konsonan geseran gigi-gusi tak bersuara /s/ yang dibunyikan sebagai [s], hanya hadir pada posisi awal dan tengah kata manakala konsonan geseran langit keras tak bersuara /ç/ yang dibunyikan sebagai [ç] hanya hadir pada posisi tengah dan akhir kata. Konsonan geseran langit lembut bersuara /ɣ/, yang dibunyikan sebagai [ɣ] dalam perkataan didapati hadir pada semua posisi kata iaitu pada awal, tengah, dan akhir. Konsonan geseran yang terakhir ialah konsonan geseran pita suara tak bersuara /h/ yang dibunyikan sebagai [h] dalam perkataan, hanya hadir pada posisi tengah dan akhir kata. Contoh kesemua konsonan geseran dan bunyi konsonan ini dalam setiap posisi kata tertentu dalam perkataan boleh dilihat dalam jadual 9.

JADUAL 9. Penyebaran Konsonan Geseran dalam VM MKH

Jenis Konsonan	Penyebaran Konsonan Geseran Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/s/	[sikaw]	siku	[kasaw]	kasau	-	
/ç/	-		[liçin]	licin	[bəyuç]	gosok

/y/	[ɣumput]	rumput	[sayay]	serai	[ləjəy]	layar
/h/	-		[kuhap]	mengunyah	[ləjieh]	nyamuk

Seterusnya, terdapat empat konsonan sengau dalam VM MKH iaitu /m/, /n/, /ŋ/, dan /ɲ/. Konsonan sengau dua bibir /m/, yang dibunyikan sebagai [m] hadir pada semua posisi kata iaitu pada awal, tengah, dan akhir kata. Manakala, konsonan sengau gigi-gusi /n/, yang dibunyikan sebagai [n] hadir pada semua posisi kata iaitu pada awal, tengah, dan akhir kata. Konsonan sengau langit keras /ɲ/, yang dibunyikan sebagai [ɲ] hadir pada posisi awal dan tengah kata dan konsonan sengau langit lembut /ŋ/ yang dibunyikan sebagai [ŋ], hadir dalam semua posisi kata iaitu pada posisi awal, tengah, dan akhir. Contoh kesemua konsonan sengau yang hadir pada posisi kata boleh dilihat dalam jadual 10.

JADUAL 10. Penyebaran Konsonan Sengau dalam VM MKH

Jenis Konsonan	Penyebaran Konsonan Sengau Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/m/	[mudʒun]	mulut	[paman]	hanyut	[mətəm]	tutup
/n/	[naseʔ]	nasi	[sinek]	kencing	[ulan]	bantal
/ɲ/	[ɲok]	minyak	[maɲit]	tajam	-	
/ŋ/	[ŋadan]	nama	[laŋit]	langit	[uduan]	hidung

Konsonan getaran gigi-gusi /r/ yang dibunyikan sebagai [r], dalam VM MKH ini hanya hadir pada akhir kata sahaja. Contoh perkataan ialah seperti yang terdapat dalam jadual 11.

JADUAL 11. Penyebaran Konsonan Getaran dalam VM MKH

Jenis Konsonan	Penyebaran Konsonan Getaran Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/r/	-		-		[bandʒiər] [dapuər]	banjir dapur

Konsonan sisian gigi-gusi bersuara /l/ yang dibunyikan sebagai [l] dalam perkataan, didapati berada pada semua posisi kata iaitu pada awal, tengah, dan akhir. Contoh penyebaran konsonan ini ialah seperti yang terdapat dalam jadual 12.

JADUAL 12. Penyebaran Konsonan Sisian dalam VM MKH

Jenis Konsonan	Penyebaran Konsonan Sisian Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/l/	[lija] [labaj]	halia usus	[kulit] [talej]	kulit tali	[kitil] [akəl]	ketel akal

Dalam VM MKH, terdapat konsonan /w/ dan /j/ yang dibunyikan sebagai [w] dan [j]. Konsonan separuh vokal dua bibir /w/, hadir pada semua posisi kata iaitu posisi awal, tengah dan akhir kata manakala konsonan separuh vokal langit keras /j/, turut hadir pada semua posisi kata iaitu pada awal, tengah, dan akhir. Pada akhir perkataan didapati kedua-dua konsonan ini memperlihatkan sebagai satu penyatuan bagi membentuk diftong (Claynes, 1997). Contoh penyebaran konsonan separuh vokal ini boleh dilihat dalam jadual 13.

JADUAL 13. Penyebaran Konsonan Separuh Vokal dalam VM MKH

Jenis Konsonan	Penyebaran Konsonan Separuh Vokal Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/w/	[weaN]	kering	[awiak]	ketiak	[sikaw]	siku
	[wak kek]	lain	[awan]	awan	[silaw]	kuku
/j/	[jən]	itu	[pajəŋ]	cakap	[pəguj]	melihat
			[kujad]	kera	[kapej]	bahu

Berkaitan dengan rangkap konsonan (gugus konsonan), VM MKH memperlihatkan wujudnya lapan rangkap konsonan yang terdiri daripada bukan homorganik nasal dan homorganik nasal. Rangkap konsonan yang terdiri daripada bukan homorganik nasal /pl- dan sk-/ yang hadir pada posisi awal kata pada kata dua suku kata sebenarnya merupakan kontraksi suku kata pertama daripada kata polisilabel. Konsonan bukan homorganik nasal turut hadir pada posisi tengah kata iaitu konsonan /-yɔɔz-/. Selain itu, varian ini turut memperlihatkan wujudnya rangkap konsonan homorganik nasal yang hadir pada posisi tengah kata. Pada posisi ini, rangkap homorganik nasal ini wujud dalam bentuk konsonan nasal + nasal (sengau+sengau), nasal + sisian, nasal + letupan dan nasal + letusan. Kesemua rangkap konsonan bukan homorganik nasal dan homorganik nasal membentuk konstruksi seperti berikut; bukan homorganik nasal /pl-, sk- dan -yɔɔz-/ dan homorganik nasal /-mb-, -ŋg-, -nt- dan -ndz-/. Contoh kehadiran rangkap konsonan ini boleh dilihat dalam jadual 14.

JADUAL 14. Penyebaran Rangkap Konsonan dalam VM MKH

Rangkap Konsonan	Penyebaran Rangkap Konsonan Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/pl-/	[plutan]	cempedak	-	-	-	-
/sk-/	[skulaʔ]	petola	-	-	-	-
/-yɔɔz-/	-	-	[kəyɔɔza]	bekerja	-	-
/-mb-/	-	-	[lambat]	lambat	-	-
/-ŋg-/	-	-	[təŋgok]	leher	-	-
/-nt-/	-	-	[bintiaŋ]	bintang	-	-
/-ndz-/	-	-	[bandziəŋ]	banjir	-	-

KESIMPULAN

Dalam makalah ini, pengkaji telah mendeskripsikan aspek-aspek fonologi yang belum mendapat penjelasan terhadap beberapa kajian tentang VM MKH. Analisis data bermula dari segi penyebaran fonem dan bunyi yang terdapat dalam kawasan kajian berdasarkan bunyi vokal, diftong dan konsonan. Hasilnya, VM MKH mempunyai 6 fonem vokal iaitu /i, u, e, o, ə, a/ yang terdiri daripada dua vokal depan, dua vokal tengah, dan dua vokal belakang serta memiliki lima diftong iaitu /-oj, -aw, -aj, -ej, -uj/ yang dibunyikan sebagai [-oj, -aw, -aj, -ej, -uj]. Lima diftong ini hanya hadir pada posisi akhir kata sahaja. Sehubungan itu, VM MKH mempunyai 21 fonem konsonan; tujuh konsonan letupan /p, b, t, d, k, g, dan ʔ/, dua konsonan letusan /tʃ, dʒ/, empat konsonan geseran /s, ç, ʃ, h/, empat konsonan nasal /m, n, ŋ, ŋ/ satu konsonan getaran /r/, satu konsonan sisian /l/ dan dua konsonan separuh vokal /w, j/. Hasil penemuan ini diharap dapat

memberikan satu penemuan yang baharu dan dapat merungkai segala permasalahan yang timbul dalam kajian-kajian yang lepas.

RUJUKAN

- Abdullah Hassan. 1980. *Linguistik am untuk guru bahasa Malaysia*. Petaling Jaya: Fajar Bakti.
- Asmah Haji Omar. 1975. *Essays on Malaysian linguistics*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Asmah Haji Omar. 1983. *The Malay peoples of Malaysia and their languages*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Charles, E. Bressler. 1999. *Literary criticism: An introduction to theory and practice*. New Jersey: Prentice Hall College.
- Claynes, A. 1997. On The Proto-Austronesian diphthongs. *Oceanic Linguistics*, 36 (2): 347-361.
- Henry Guntur Tarigan. 1991. *Metodologi pengajaran bahasa 1*. Bandung: Angkasa Bandung.
- Information Malaysia 1992-93 Year Book*. 1992. Kuala Lumpur: Berita Publishing Sdn. Bhd.
- Kaharuddin & Rahim Aman. 2011. Hukum bunyi dalam bahasa Indonesia dan bahasa Makassar. *Jurnal Melayu*, (7): 287-302.
- Labov, W. 1972. *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia: University Of Pennsylvania.
- Mahsun. 1995. *Dialektologi diakronis sebuah pengantar*. Yogyakarta: Gadjah Mada Universitas Press.
- Mahsun. 2005. *Metode penelitian bahasa*. Jakarta: Raja Grafindo Persada.
- Mohd Tarmizi Hasrah, Rahim Aman & Shahidi A.H. 2010. Variasi dialek Pahang: keterpisahan berasaskan jaringan sungai. *Jurnal Melayu*, (5): 315-332.
- Norfazila Bt. Ab. Hamid. 2014. *Rekonstruksi dan pengelasan bahasa Melanau Purba*. Tesis Doktor Falsafah yang tidak diterbitkan. Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Norfazila Ab Hamid & Rahim Aman. 2015. menentukan inventori fonem varian Melanau Oya dengan menggunakan pendekatan struktural. Kertas kerja, Seminar Linguistik Kebangsaan 2015 (SLIK), Persatuan Linguistik Malaysia (PLM) & Dewan Bahasa dan Pustaka, Universiti Kebangsaan Malaysia, Januari.
- Rahim Aman. 1997. *Perbandingan fonologi dan morfologi bahasa Iban*. Tesis Sarjana. Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Saidatul Nornis Hj. Mahali. 2010. Perbandingan dialek Bajau Kota Belud dan Bajau Semporna, Sabah. *Jurnal Melayu* (5): 333-374.
- Samarin, W. J. 1993. *Linguistik lapangan: Panduan kerja lapangan linguistik*. Terj. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Tajuddin B. Hj. Hussein. 2009. *Malaysia negara kita*. Kuala Lumpur: MDC Publisher Sdn. Bhd.
- Terry, E. 1983. *Literary theory: An introduction*. United States: University of Minnesota Press.
- Trudgill, P. & Chambers, J.K. 1990. *Dialektologi*. (terj.). Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Wan Hashim Wan Teh. 1980. *Kaedah penyelidikan sosial*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

Biodata Penulis:

Norfazila Ab. Hamid

Penulis merupakan Pensyarah Kanan di Unit Bahasa Melayu, Jabatan Peradaban dan Potensi Insan, Pusat Pengajian Teras, Kolej Universiti Islam Antarabangsa Selangor (KUIS). Pengkhususan beliau adalah dalam bidang Linguistik Bandingan Sejarawi dan Dialektologi.

Rahim Aman

Penulis merupakan Prof. Madya di Pusat Pengajian Bahasa, Kesusasteraan dan Kebudayaan Melayu, Universiti Kebangsaan Malaysia. Bidang kepakaran beliau adalah dalam bidang Linguistik Bandingan Sejarawi dan Dialektologi.